

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СНИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), д-ра *Коларића Рудолфа* (Љубљана), *Конеског Блажа* (Скопље), д-ра *Павловића Миливоја* (Нови Сад), д-ра *Сивановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васи* (Скопље), д-ра *Храстиче Маји* (Загреб)

XXIII КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1958

О ПОДЕЛИ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ НА ПЕРИОДЕ

У последње време у нашој јавности с правом је истицана велика и неопходна потреба једне савремене и научно постављене историје књижевности народа Југославије. Та потреба осетила се била одмах после Другог светског рата и због тога је још године 1949 била образована једна посебна комисија која је имала да организује рад око писања обимне историје наше књижевности, али је цео тај посао, како је познато, завршен неуспехом. Прошле године на иницијативу катедре за историју југословенске књижевности Филозофског факултета у Београду, образована је једна ужа редакција за израду овог уџбеника, и убрзо затим приступило се и детаљној организацији тога посла: ангажовани су потребни научни стручњаци из целе наше земље а нађен је затим и издавач, тако да је сва прилика да ћемо ускоро добити први том ове обимне историје наше књижевности.

Има више оправданих разлога због којих овај посао око израде велике историје наше књижевности није ишао брзином коју су налагале њене потребе. Ми овде нећемо улазити у набрајање и анализу свих тешкоћа на које се наилазило (какви су на пример недостатак стручне библиографије, недовољан број научних студија и монографија о појединим писцима и књижевним епохама и сл.), већ ћемо се задржати само на једној од њих, наиме на проблему научне класификације наше историје књижевности, тј. на питању о подели на периоде у њој.

То питање, наравно, није ново. Оно се поставило први пут када су се после Првог светског рата сви наши народи нашли окупљени у једној заједничкој држави. Због тога је Павле Поповић у својој приступној академској беседи још 1922 године први поставио питање о југословенској књижевности као целини, тј. о проблему „можемо ли уопште нашу књижевност поделити на периоде тако да ти периоди у исто време обухватају сву нашу књижевну радњу широм целе наше земље, или се морамо, хтели не хтели, ограничити на то да излажемо њене српске, хрватске и словеначке делове сваки посебно“¹. Поставивши ово, као и многа друга слична питања која се намећу када се жели напи-

¹ Павле Поповић, Југословенска књижевност као целина. Глас Српске академије наука СIV, Сремски Карловци 1922, стр. 3.

сати једна заједничка историја књижевности југословенских народа, Павле Поповић је — како је познато — дао један за оно време документаван предлог у коме је нашао начина да, и поред свих тешкоћа, повеже у једну целину српску, хрватску и словеначку књижевност. Сам П. Поповић није доживео да овај свој нацрт приведе у дело, пошто га је смрт задесила баш у моменту када је написао прве главе своје широко замишљене историје југословенске књижевности. Али, ма колико да расправа П. Поповића „Југословенска књижевност као целина“ садржи добар број формулација и закључака о којима се и данас мора водити рачуна, ипак се цело ово питање о периодизацији наше историје књижевности мора понова узети у претрес.

Треба тако поставити, најпре, питање на који начин и у којој мери се данас књижевност наших народа може излагати као целина. Наша данашња државна и друштвена заједница основана је на принципу потпуне равноправности свих нација народа и због тога се данас, на пример, не може говорити са позиција „интегралног југословенства“ о књижевности „трију племена“ која ће се у будућности склопити у један народ и у једну, јединствену литературу. Јасно је, дакле, да се сада приликом писања једне опште, заједничке историје књижевности народа Југославије мора строго водити рачуна о свима специфичностима и националним индивидуалностима по којима се они једно од другог разликују. Било би, међутим, ипак грешка, ако би се у претераној тежњи за чувањем националних индивидуалности, отишло у другу крајност, тј. када се не би водило рачуна и о ономе што је у прошлости повезивало наше народе, а тако исто и о ономе што их данас повезује. Водећи, дакле, рачуна о тим двема крајностима, можемо сада поставити питање: да ли у једној обимној и научно постављеној историји књижевности нација народа, треба излагати посебно сваку од њих и само их после механички поређати једну за другом, или би било боље да се све оне разлоге на одговарајућа временска раздобља, и да се синхронично излажу по појединим заједничким епохама, водећи, наравно, при томе строго рачуна о свима њиховим особеностима и националним индивидуалностима. Одмах можемо рећи да смо мишљења да је овај други начин не само изводљив него и да је бољи и да би много више одговарао основним захтевима наше модерне историографије. Наравно, то не искључује могућност да се за локалне потребе појединих наших република могу писати и посебне историје, српске, хрватске, словеначке и македонске историје књижевности, као што се, уосталом, из научних разлога могу писати и посебне историје појединих наших покрајинских књижевности које су под одређеним историским условима живеале дуже времена посебним животом (војвођанска, славонска, босанска, дубровачка и др.), али када је реч о једној општој и заједничкој историји која треба читаоцу да пружи целокупну слику историског развоја књижевности наших народа, овај други начин био би несумњиво бољи и то из ових разлога: 1) оваквом поделом успоставила би се пуна развојна линија наше књижевности и избегла би се опасност да се превиде или занемаре међусобне везе и утицаји између појединих наших књижевности; и 2) тако синхронично писана историја наше

књижевности би била сажетија и економичнија, јер би се таквим излагањем избегла сва понављања која би била неминовна када би се о једним истим временским епохама и покретима говорило на више места. Охрабрујући пример за овакав начин писања наше заједничке историје књижевности пружа нам, уосталом, и недавно изишла „Историја народа ФНРЈ (I део)“, у којој је зналачки изложена средњевековна историја наших народа по одговарајућим временским раздобљима.

Имајући у виду све ове разлоге, књижевни историчари који су се примили да израде историју наше књижевности, одлучили су се једногласно за овај други начин. Мора се, међутим, признати да овакав начин излагања наше историје књижености има и својих тешкоћа и проблема, од којих неке није тако лако решити. Због тога, излажући укратко нацрт плана за периодизацију наше књижевне историје онаквог каквог га је замислила одговорна редакција, ми ћемо узгред указати на најважније и најтеже од тих тешкоћа. То чинимо утолико пре што се надамо да ће у дискусији, коју ће овај реферат сигурно изазвати, бити и вероватно другојачијих мишљења или решења осталих познавалаца наше књижевне историје који могу допринети бољем решењу поменутих тешкоћа и проблема.

У главним линијама најпре наш план је задржао ону стару и познату поделу на три основне временске епохе, поделу која код нас датира још од времена Јагића и Ст. Новаковића, тј. поделу на *Средњевековну књижевност*, *Књижевност од Ренесансе до Рационализма* и *Новију нашу књижевност*. Ова подела, наравно, обухвата само нашу писану књижевност, док ће усмена, народна књижевност бити, према одлуци редакције, изложена као целина у посебној књизи, и биће израђена више у виду прегледа. Писац овог реферата, међутим, мишљења је да би и нашу народну књижевност требало разложити на њене развојне историске епохе и уклопити их у одговарајућа временска раздобља наше писане литературе².

Први и најстарији период развоја наше књижевности, тзв. *Средњевековна књижевност*, или књижевност феудалног доба — како би јој можда требало да гласи прави наслов — нарочито је погодан да се у њему синхронично и паралелно изложе све временске фазе наше најстарије писмености и књижевности. То је време које се, како је познато, историски поклапа са постанком и развојем наших феудалних држава и нашег феудалног друштва, и у коме су наши народи имали далеко више заједничког културног наслеђа него што ће то бити случај у каснијим вековима. Због тога није било тешко да се за наш Средњи век нађу три одговарајуће временске епохе које се поклапају са одговарајућим историским фазама у развоју наших феудалних држава, и то: 1) доба настајања и даљег развоја јужнословенске писмености и књижевности, које обухвата време од IX до XII века и које се скоро у потпуности поклапа са периодом постепеног формирања нашег феудалног друштва и државе; 2) доба пуног развоја наше средњевековне

² Видети о овоме више наш чланак „О подели наше народне књижевности на периоде“. Прилози за књижевност, књ. XX, св. 1—2, 1954.

књижевности (XIII и XIV век), који заиста значи пун процват наше средњевековне књижевности; и најзад 3) доба пропадања и даљег вегетирања средњевековне књижевности, која у српскохрватским крајевима под турском окупацијом траје све до XVIII века, а која се у извесном виду наставља чак и на нашем Приморју које је било захваћено Хуманизмом у Ренесансом⁸. Једину тешкоћу код ове класификације наше средњевековне књижевности чини преводна књижевност, која највећим делом није сачувана у старијим рукописима већ у много познијим преписима XV, XVI, па чак и XVII века. Ипак ова тешкоћа није такве природе да би у потпуности онемогућила ово хронолошко повезивање појединих књижевних дела и писаца са одговарајућим историским временом и средином у коме су настајала.

Друга велика епоха наше књижевности, тзв. „средња“ књижевност, тј. доба које обухвата време од почетка Ренесансе и Хуманизма па иде све до Рационализма, садржи такође неколико већих или мањих проблема који се тичу поделе на периоде, а који још нису коначно решени. Један од таквих, и можда најтежих је питање општег термина за доба наше књижевности које обухвата време од краја XVI па иде све до половине XVIII века. У нашим досадашњим историјама књижевности и школским уџбеницима то се доба обично назива Католичком реакцијом (Противуреформацијом) или Католичком обновом. За познаваоца правог стања ствари, међутим, јасно је да ни један од ових назива не задовољава у потпуности. Јер ма колико да су и католичка црква и исусовачко школство имали великог утицаја на целокупан културни живот седамнаестог века, ипак се и нови поглед на свет, и све друштвене, економске, и политичке промене које су у то време настале и у католичким и у некатоличким земљама не могу тумачити само утицајем борбеног и обновљеног католицизма. Настаје, дакле, питање да ли за ово доба термини *Барок* или *Барокна* књижевност, о којима се у последње време врло много дискутује, не би можда више одговарали и боље обухватили све разне фазе овог помодног стила који је, како је познато, у то време захватио не само књижевност већ и целокупан уметнички и културни живот. Питање барока у нашој књижевности, међутим, није још увек расправљено, а с обзиром на врло супротна мишљења која данас и код нас и на страни постоје о барокној литератури, овај би проблем требало што пре расправити. Ту, затим, долази и питање односа између ренесансне књижевности и књижевности седамнаестог века, тј. питање да ли и наш „сеиченто“ претставља продужење ренесансне литературе, или њен пад и негацију. Све су то питања која ваља темељно претресати и чињенички поткрепити како би се на основу тога извела правилна периодизација овог временски врло дугог раздобља наше књижевне историје.

Најзад и у новијој нашој књижевности питање периодизације није тако једноставно, како би то на први поглед изгледало. Додуше,

⁸ Мислимо нарочито на чињеницу да је и средњевековна књижевност на нашем Приморју, писана глаголицом и ћирилицом, наставила свој живот паралелно са Ренесансом и Хуманизмом.

већ од средине XVIII века све наше књижевности почињу да се све више повезују са одговарајућим књижевним покретима и правцима у осталим европским књижевностима. Али већ је Скерлић показао колико је у српској књижевности с краја XVIII и прве половине XIX века тешко наћи увек одговарајуће термине за поједине књижевне покрете и правце, који се баш у ово доба врло брзо смењују и узајамно преплићу⁴. Ствар постаје још тежа када се жели изложити синхронично и паралелно новије књижевности свих наших народа. Тако, на пример, поставља се питање како решити проблем разлике која постоји у третирању почетка нове књижевности код Хрвата и Срба. У хрватским историјама књижевности, како је познато, нова хрватска књижевност почиње тек са Илирским покретом, док доба просвећеног апсолутизма и рационализма улази у оквир старије хрватске књижевности („Књижевност до Препорода“). У српској књижевности, међутим, већ је устаљена традиција да нова српска књижевност почиње са Рационализмом. Ако би се, дакле, држали и даље те поделе, онда би А. Релковић остао у старијој хрватској књижевности, док би његови савременици Орфелин и Доситије ишли у нову српску књижевност. У српској књижевности прве половине XIX века, затим, Скерлићев назив „Прелазно доба“ свакако се не може одржати, али му за то треба наћи бољи и тачнији назив. Неопходно би исто тако било повући границу између нашег Сентиментализма који иде паралелно са Рационализмом, и правога Романтизма са којим почиње и српски национални препород. Итд. О свима овим проблемима и тешкоћама чланови редакције за израду наше историје књижевности водили су исцрпне дискусије, и дали конкретна решења. У којој мери ће та решења задовољити нашу књижевну науку, показаће најбоље пријем на који буде наишла нова Историја књижевности наших народа.

Д. Павловић

⁴ *Ј. Скерлић*, Подела нове српске књижевности на периоде. Просветни гласник 1911, Београд.